

УДК 159.922.8:316.3

Е. М. Балашов

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСТАНОВ СТУДЕНТІВ У МОТИВАЦІЙНО-ПОТРЕБОВІЙ СФЕРІ

У статті розглянуто проблему особливостей соціально-психологічних настанов особистості студентів у мотиваційно-потребовій сфері. На основі проведеного теоретичного аналізу та емпіричного дослідження виділено структуру та подано характеристику соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері, а також особливостей внутрішньої мотивації студентів. Визначено умовний профіль мотиваційно-потребової сфери студентів.

Ключові слова: студент, внутрішня мотивація, мотиваційно-потребова сфера особистості, соціально-психологічні настанови.

В статье рассмотрено проблему особенностей социально-психологических установок личности студентов в мотивационно-потребностной сфере студентов. На основе проведенного теоретического анализа и эмпирического исследования выделено структуру и подано характеристику социально-психологических установок личности в мотивационно-потребностной сфере, а также особенностей внутренней мотивации студентов. Определено условный профиль мотивационно-потребностной сферы студентов.

Ключевые слова: студент, внутренняя мотивация, мотивационно-потребностная сфера личности, социально-психологические установки.

The issue of peculiarities of the social and psychological determinants in need-motivational sphere of the students has been reviewed in the article. The structure and characteristics of the social and psychological determinants of a person in the need-motivational sphere have been described. The peculiarities of the internal motivation of the student have been identified. The conditional profile of the need-motivational sphere of the students has been determined.

Key words: student, internal motivation, need-motivational sphere of personality, social and psychological determinants.

Постановка проблеми. Сучасне динамічне суспільство вимагає від вищої школи формування компетентного конкурентоздатного фахівця, що включає багато аспектів, у тому числі й діагностику, корекцію та розвиток адекватної професійної мотивації студента.

Вивчення проблеми смислу життя та мотиваційних особливостей людини є надзвичайно актуальним особливо у студентському віці (стандартний студентський вік 17–22 роки), адже це час максимального розвитку особистісних якостей. Другий період юності, на який, як правило, припадає початок навчання у вищих навчальних закладах. Він характеризується максималізмом та категоричністю оцінок. Період навчання у вищих навчальних закладах – це важливий період соціалізації людини, тобто формування особистості в певних соціальних умовах, засвоєння нею соціального досвіду, у ході якого вона перетворює його у власні цінності, вибірково вводить у свою систему поведінки ті норми та шаблони, які прийняті в певній групі та суспільстві [3; 5].

У студентському віці діють всі механізми соціалізації: засвоєння соціальної ролі студента, підготовка до оволодіння соціальною роллю спеціаліста, механізми наслідування та механізми соціального впливу з боку викладачів, студентської групи та соціокультурного середовища. Можуть також простежуватися явища конформізму. Студентський період характеризується також прагненням самостійно й активно обирати певний життєвий стиль та ідеал, що відповідає умовам соціалізації, згідно з якими індивід повинен відігравати активну роль.

Важлива умова успішного розвитку особистості – усвідомлення самим студентом неповторності своєї людської індивідуальності. У цей період людина визначає майбутній життєвий шлях, набуває професії і починає випробовувати себе в різноманітних галузях життя; самостійно планує діяльність та поведінку, активно обстоює самостійність суджень та дій. У цьому віці складаються світогляд, етичні та естетичні погляди на основі синтезу багатьох набутих знань, життєвого досвіду, самостійних міркувань і дій [7].

Саме у студентському віці найчастіше інтенсивно відбувається пошук сенсу життя та формування мотиваційно-потребової сфери. Без такого пошуку неможливий розвиток особистості, її професійне та особистісне зростання. Смісл життя людини та його мотиваційне наповнення ґрунтується на її відчутті свого місця у суспільстві, на її інтересах, цінностях, потребах і цілях, на її уявленнях про можливості їх реалізації та самореалізації [7; 8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню мотиваційної сфери особистості присвячена велика кількість наукових досліджень вітчизняних (О. Леонт'єв, В. Вілюнас, Є. Ільїн, В. Ковальов,

Г. Костюк, С. Максименко, В. Мерлін, П. Симонов, П. Якобсон та ін.) і зарубіжних авторів (Дж. Аткинсон, Р. Холл, А. Маслоу, Х. Хекхаузен та ін.). Проблему особливостей ціннісно-мотиваційної сфери студентів досліджували І. Абрамович, Л. Буйновська, М. Горська, В. Карнаухов, В. Климчук, О. Ларіна, Л. Попова, Г. Радчук, Р. Цветкова та ін. Сутність і закономірності формування особистості та її мотивації у юнацькому віці вивчали Л. Божович, Д. Ельконін, І. Пасічник, Г. Цукерман. Проблему самореалізації та самосвідомості особистості досліджували Б. Ананьєв, М. Боднар, В. Зінченко, Р. Каламаж, В. Рибалка, О. Баришева, Т. Більгільдєєва, Т. Вівчарик, Ж. Воронцова, Г. Гандзілевська, В. Гупаловська, В. Зарицька, О. Коропецька, Н. Корчакова, Л. Левченко, Г. Радчук та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Аналіз теоретичних джерел дозволяє стверджувати, що вивченню особливостей і динаміки розвитку мотиваційної сфери студентів, від спрямованості та особливостей мотивації яких багато в чому залежить розвиток соціокультурного середовища, приділяється недостатньо уваги.

Тому **метою** нашого дослідження є виявлення психологічних особливостей мотиваційно-потребової спрямованості особистості студентів.

Об'єктом дослідження є особистість студента.

Предмет дослідження – спрямованість і структура мотиваційно-потребової сфери особистості студента.

У дослідженні використовувалася методика діагностики соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері О. Ф. Потьомкіної. Її методика заснована на роботах Д. Узнадзе, який, своєю чергою спирався на роботи К. Юнга та Е. Фромма. Вона дозволяє діагностувати ступінь виразності і взаємозв'язок соціально-психологічних настанов в окремій особистості або групі людей. Це перш за все соціально-психологічні настанови, пов'язані з «альтруїзмом» і «егоїзмом», «процесуальною» та «результативною» спрямованістю, а також орієнтацією на «свободу» і «владу», «працю» і «гроші» [9; 10].

Ця методика дозволяє виявити, на якому рівні знаходиться мотиваційно-потребова сфера індивіда. Варто зазначити, що усвідомлення молодими людьми своїх основних потреб – це вихідний момент самомотивації, особистісного менеджменту, і, відповідно, істотний плюс для вибудовування власного життєвого шляху та кар'єри.

Шкалами такої діагностики є орієнтація на процес, результат, альтруїзм, егоїзм, працю, гроші, свободу, владу.

Люди, орієнтовані на процес, менше замислюються над досягненням результату. Їх процесуальна спрямованість перешкоджає результативності; ними більше рухає інтерес до справи, а для досягнення результату потрібно багато рутинної роботи, негативне ставлення до якої вони не можуть подолати. На відміну від попередньої групи, люди, які орієнтуються на результат, є одними з найбільш надійних. Вони можуть досягати результату у своїй діяльності всупереч перешкодам і невдачам.

Люди, які орієнтуються на альтруїстичні цінності, заслуговують на повагу. Альтруїзм – найбільш цінна громадська мотивація, наявність якої відрізняє зрілу людину. Деколи альтруїзм надмірно шкодить і може здаватися нерозумним. Люди з надмірно вираженим егоїзмом переважно зосереджуються на власних інтересах. Вони зустрічаються досить рідко. Певна невелика частка «розумного егоїзму» не може нашкодити людині. Швидше більш шкодить його відсутність, причому серед людей «інтелігентних професій» це трапляється досить часто.

Зазвичай люди орієнтуються на працю, весь час використовують для того, щоб зробити конкретну справу або виконати дію. Праця приносить їм більше радощів і задоволення, ніж інші заняття. При цьому для таких людей важливо, наскільки ця праця схвалюється суспільством. Провідною цінністю для людей з орієнтацією на гроші є прагнення до прагматичного збільшення свого матеріального добробуту.

Орієнтація на свободу. Головна цінність для цих людей – це свобода. Зазвичай людина не сприймає обмежень і готова на жертву заради свободи. Дуже часто орієнтація на свободу поєднується з орієнтацією на працю, рідше це поєднання «свободи» і «грошей». Для людей з орієнтацією на владу провідною цінністю є вплив на інших, на суспільство. Вона досить часто поєднується із орієнтацією на гроші [8].

Результати дослідження. Респондентами виступили 60 студентів усіх факультетів Національного університету «Острозька академія».

Емпіричні дані дослідження соціально-психологічних настанов мотиваційно-потребової сфери студентів згідно з методикою О. Ф. Потьомкіної подані в таблиці 1 та на рис. 1.

Перша частина методики виявлення ступеня вираженості соціально-психологічних настанов, спрямована на «процес-результат» і «альтруїзм-егоїзм», показала, що 18,3% респондентів більше орієнтовані на процес і менше замислюються над досягненням результату, тобто ними більше рухає повсякденний інтерес до справи, а не рутинна робота. Такі люди, з погляду ефективності діяльності менш успішні, тому що абсолютно не вважають кінцевий результат справи орієнтиром для виконання власної професійної діяльності. Позитивною для студентів є орієнтація на результат, хоча й у незначній кількості респондентів у нашому дослідженні (8,3%). Такі студенти характеризуються надійністю і досягають результату всупереч перешкодам.

Таблиця 1

Соціально-психологічні настанови особистості студентів за методикою діагностики соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері О.Ф. Потьомкіної

№ за/п	Види орієнтацій	N	%
1	Орієнтація на процес	11	18,3
2	Орієнтація на результат	5	8,3
3	Орієнтація на альтруїзм	18	30,0
4	Орієнтація на егоїзм	1	1,7
5	Орієнтація на працю	1	1,7
6	Орієнтація на гроші	1	1,7
7	Орієнтація на владу	1	1,7
8	Орієнтація на свободу	22	36,6

Емпіричні дані дослідження свідчать, що у діапазоні «альтруїзм-егоїзм» серед респондентів переважає показник альтруїстичних цінностей. Студенти, орієнтовані на альтруїстичні цінності (30,0% респондентів), заслуговують на велику повагу, адже альтруїзм є цінною суспільною мотивацією, наявність якої вирізняє достатньо зрілу особистість у навколишньому соціокультурному середовищі. Потрібно зазначити, що студенти з надмірно вираженим егоїзмом трапляються досить рідко. У нашому дослідженні лише 1,7% респондентів виявили спрямованість на егоїзм.

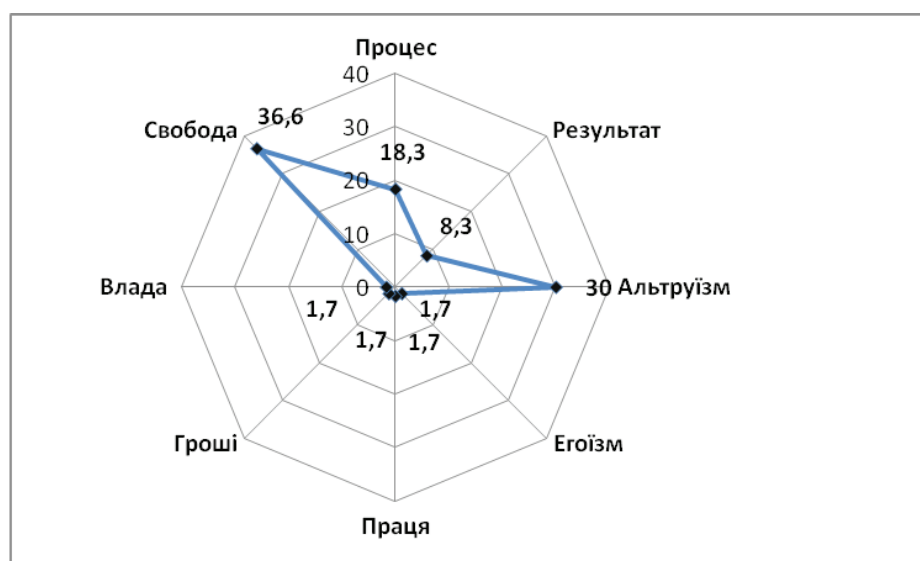

Рис. 1. Узагальнені показники соціально-психологічних настанов особистості студентів за методикою діагностики соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері О. Ф. Потьомкіної

Друга частина методики виявлення соціально-психологічних настанов, спрямованих на діапазони «свобода-влада» та «праця-гроші», дозволила нам виявити таке. Лише 1,7% респондентів орієнтовані на працю. Праця приносить їм більше радості, задоволення, ніж інші заняття. Настанова на свободу є найбільшою цінністю для студентів (36,6% респондентів). Домінування у студентів установки на свободу не викликає здивування, оскільки вони ще не працюють на постійній основі і вбачають основну цінність їх життя у свободі власного вибору, поведінки тощо.

Порівнюючи значення влади та грошей можна стверджувати, що на етапі навчання в університеті та участі в навчальній діяльності ці настанови не мають вирішального значення для студентів і відповідно до інших показників виражені недостатньо. Емпіричні дані показують низькі значення показників студентів у таких настановах, як орієнтація на гроші та владу (кожен показник 1,7% відповідно). У цьому віці та статусі, як бачимо, студенти не пов'язують свої майбутні життєві досягнення з владою над іншими людьми, статусом та грошима.

Отже, найнижчі значення мають показники настанов студентів на егоїзм, гроші та владу (відповідно по 1,7%). Емпіричні дослідження дозволяють нам побудувати умовний профіль мотиваційно-потребової сфери досліджуваних студентів – «свобода-альтруїзм-процес», що, на нашу думку, адекватно оцінює сучасну активну студентську молодь.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У статті теоретично охарактеризовано і практично визначено психологічні особливості мотиваційно-потребової сфери студентів, проаналізовано її структуру. Відзначено важливий вплив навколишнього соціокультурного середовища на формування соціально-психологічних настанов особистості в мотиваційно-потребовій сфері студентів.

Проведений аналіз психологічної літератури та емпіричне дослідження дозволяє нам стверджувати, що у другому періоді юнацького віку соціально-психологічні настанови в мотиваційно-потребовій сфері відіграють важливу роль у якісних трансформаціях самосвідомості особистості в процесі особистісного самовизначення та пошуку сенсу життя. Характерною рисою ранньої юності є формування життєвих цілей та планів. Цей вік є сензитивним для становлення ціннісних орієнтацій як стійкого елементу життєвої перспективи. Упродовж раннього юнацького віку ціннісно-потребова сфера розвивається більш інтенсивно та набуває зрілості.

Мотиваційно-потребова сфера особистості по-різному співвідноситься з різними зовнішніми явищами, умовами, обставинами життя та діяльності людини. Вона є інтегральною психологічною характеристикою системи суб'єктивних цінностей, емоційно забарвлених відносин до навколишнього світу, себе, інших людей. Вона конкретизується через сферу ціннісно-сміслових відносин і визначає вибір мотивів, прийомів і способів спілкування з іншими людьми.

Аналіз соціально-психологічних настанов особистості студентів у мотиваційно-потребовій сфері показав, що в цьому віці переважають орієнтації на свободу, альтруїзм та процес. Тобто студенти бажають мати свободу без жорстокого контролю ззовні, що дозволить їм самостійно реалізувати власний творчий потенціал. Мотиваційно-потребові орієнтації студентів на гроші, владу та егоїзм представлені у досліджуваній нами вибірці найнижчим рівнем вираженості. Наше дослідження довело, що у другому юнацькому віці ці категорії не мають особливої важливості і значення.

У цілому можемо стверджувати, за останні роки під впливом умов навколишнього соціокультурного середовища в мотиваційно-ціннісній свідомості студентської молоді відбулися серйозні зміни. По-перше, відбувся перехід від спрямованості на самореалізацію та самоствердження до спрямованості на ділову й академічну активність, а по-друге, простежується зміщення акцентів в ціннісно-потребових орієнтаціях від прагматичних до етичних і альтруїстичних.

Проведені дослідження не дають вичерпного аналізу аспектів проблеми соціально-психологічних особливостей мотиваційно-потребової сфери студентів. Передбачається продовження науково-дослідної роботи та аналізу психологічних особливостей інших компонентів мотиваційно-потребової сфери студентської молоді, формування компонентів цієї сфери за допомогою подальшого морально-патріотичного виховання студентів протягом навчального процесу, а також теоретичну розробку і практичну апробацію відповідних програм та моделей розвитку мотиваційно-потребової сфери студентської молоді.

Література:

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / Божович Л. И. ; [под ред. Д. И. Фельдштейна]. – 2-е изд. – М. : Издательство «Институт практической психологии» ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 1997. – 352 с.
2. Верещагина Л. А., Карелина И. М. Психология потребностей и мотивация персонала / Л. Верещагина, И. Карелина. – Харьков: Гуманитарный центр, 2005. – С. 123–129.
3. Вікова та педагогічна психологія: [навч. посіб.] / [Л. В. Долинська, З. В. Огороднічук та ін.] ; за ред. О. В. Скрипченко. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.
4. Вилюнас В. К. Психологические механизмы мотивации человека / В. К. Вилюнас. – М. : Издательство МГУ, 1990. – 288 с.
5. Заброцький М. М. Вікова психологія : [навч. посіб.] / М. Заброцький. – К. : МАУП, 2002. – 104 с.
6. Каламаж Р. В. Професійна самосвідомість: теорія та практика формування у ВНЗ / Р. В. Каламаж. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – 148 с.
7. Климчук В. О. Психологічні детермінанти розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В. О. Климчук. – К., 2004. – 20 с.
8. Ларина Е. А. Структура и динамика мотивационной сферы личности студентов разных направлений профессионального образования: автореф. на соискание научн. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Е. А. Ларина. – М., 2010. – 29 с.
9. Методика диагностики социально-психологических установок личности в мотивационно-потребностной сфере О. Ф. Потемкиной: Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие / [ред. и сост. Райгородский Д.]. – Самара : Бахрах-М, 2001. – С. 641–648.
10. Узнадзе Д. Н. Общая психология / Д. Узнадзе. – СПб. : Питер, 2004. – 413 с.